

Malta in Zuid-Kennemerland?

Historische gegevens over afschot 'Schadelijke gedierten' 1863 - 1891

Hans Vader

De historie van de Amsterdamse Waterleidingduinen heeft al vele tientallen jaren mijn belangstelling. Ik ben vooral geïnteresseerd in hoe het duin er vroeger uit uitzag en welke dieren er toen voorkwamen. Enige tijd geleden werd een klein tipje van deze sluier opgelicht. Ik kreeg toen inzage in een kasboek van de "Vereeniging tot bescherming van den wildstand" over de periode 1863 - 1891.

Het werd al snel duidelijk wat men daaronder verstond. In het kasboek werd keurig bijgehouden hoeveel kraaiachtigen, marterachtigen en roofvogels geschoten werden en hoeveel premiegeld daarvoor werd uitbetaald aan diverse jachtopzichters uit de regio. Het kasboek kwam uit het archief van de herensociëteit "Trou moet Blyken", gevestigd in Haarlem. Onder de illustere leden van deze sociëteit bevonden zich heren als O. van Lennep en L.J. Quarles van Ufford. Deze families staan ook bekend als jachtheren in de regio Kennemerland. Dat is waarschijnlijk ook de reden dat dit kasboek daar aanwezig was.

In het kasboek werd in een sierlijk handschrift genoteerd welke dieren getoond werden. Deze dieren werden gegroepeerd in verschillende prijsklassen. De premie varieerde van 5 tot 100 cent en werd per jachtopzichter genoteerd. In die tijd beseftte men nog niet dat de meeste roofvogels geen enkele schade aanbrengen bij het wild. Overigens is dat ook heden ten dage nog niet bij iedere jager of jachtopzichter doorgedrongen. Er moet vermeld worden dat er toen nog geen vogelwet was en de meeste vogels waren nog niet beschermd. Het doden van marterachtigen, kraaiachtigen en roofvogels werd zelfs flink aangemoedigd door hiervoor premies in het vooruitzicht te stellen.

Hoewel de vogelkennis bij de meeste jagers en jachtopzichters niet groot was (nu nog niet) en er vaak onjuiste benamingen werden gebruikt (bijvoorbeeld wouw voor kiekendief) lijken in het kasboek de meeste namen wel juist vermeld. In ieder geval wordt er duidelijk onderscheid gemaakt tussen de verschillende soorten kiekendieven, wouwen en buizerden. Vermoedelijk was de administrator wel een deskundige die de soorten goed herkende.

Waar kwamen al die dieren vandaan

Helaas staat niet vermeld waar de dieren waren geschoten. Aangenomen wordt dat dit geheel Kennemerland besloeg. Het enige aanknopingspunt is de vermelding van de namen van de jachtopzichters. Al direct zag ik bekende namen uit de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD), zoals Van der Berg, Duivenvoorde, Hoeks, van Honschoten, Jansen en Van der Valk. Dat waren jachtopzichters die vele generaties lang in de AWD als jachtopzichter hebben gewerkt. De meerderheid van de 80 genoemde jachtopzichters kan ik echter niet achterhalen. De noordelijkste was Bleijendaal uit Callantsoog-Zwanenwater. Deze jachtopzichter heeft slechts eenmaal in 1889 één Bunzing ingeleverd. De andere noordelijke jachtopzichters kwamen uit Velsen en Heemskerk en de zuidelijkste kwamen uit Noordwijk.

Bijzondere soorten

Wat leren we nu uit dit kasboek (tabel 1) over het vóórkomen van soorten in onze regio? Reeds in 1868 werd een Boommarter gedood, deze bracht 100 cent op. In 1864 werd door P. van den Berg een Giervalk geschoten, die hetzelfde bedrag opbracht. Tussen 1863 en 1891 (29 jaar) werden 33 Slechtvalken geschoten, variërend van nul tot vijf exemplaren per jaar. In diezelfde periode werden 17 Haviken geschoten, maar ook 6 arenden. Hoogstwaarschijnlijk waren dat Zeearenden. Jarenlang heeft een geprepareerde jonge Zeearend op kantoor Leiduin gehangen. Deze was afkomstig uit het jachthuis van het Paardenkerkhof in de AWD. Opvallend is het hoge aantal van 166 Raven, wat betekent dat gemiddeld vijf of meer exemplaren per jaar werden geschoten. 85 Smellekens (toen nog Steenvalk genoemd), 21 Rode Wouwen, 13 Wespendien en één Zwarte Wouw behoren ook niet tot de alledaagse roofvogels.

Wat zeggen de aantallen en soorten

Wat zeggen nu de geschoten aantallen en soorten (tabel 1) en kunnen we een vergelijking maken met recentere tijden? We maken een onderscheid tussen marter- en kraaiachtigen enerzijds en de roofvogels anderzijds. In het algemeen nemen we aan dat jachtopzieners in de 19^e en 20^e eeuw geen andere ‘schietvoorkeur’ hebben gekregen, dus dat daar veranderde aantallen niet door verklaard kunnen worden.

Ten eerste de aantallen marterachtigen en kraaiachtigen: deze zien er hoog uit (tabel 1). Maar ik weet dat in de jaren 1955 t/m 1980 de aantallen geschoten of gevangen dieren van deze groep alleen al in de AWD

jaarlijks (veel) hoger waren, met uitzondering van de Raven. In die jaren waren in de AWD meerdere jachtopzichters actief die ieder op zich al elk jaar ongeveer het aantal schoten wat in tabel 1 staat, bijvoorbeeld 165 Eksters, in totaal in de gehele AWD dus wel circa 1000 Eksters per jaar. Deze hogere aantallen kunnen – vergeleken met de situatie in de 19^e eeuw - verklaard worden door een geschikt duinbiotoop (meer boschages) en voor Eksters tevens het gunstige effect van bijvoeren van Fazanten waar zij letterlijk een graantje van meepikten. In de 19^e eeuw kwamen waarschijnlijk dus veel minder marter- en kraaiachtigen voor.

Ten tweede de hoge aantallen en vele soorten roofvogels die in de periode 1863-1891 geschoten werden: veel meer dan wat voorkwam in de jaren 1955 t/m 1980. Een Giervalk zal bijvoorbeeld in de huidige tijd

Tabel 1: Totaal aantal gedode en ingeleverde dieren in Kennemerland in periode 1863 – 1891 en gemiddeld aantal gedode dieren per jaar

	gedood gem/ja			gedood gem/ja	
Boommarter	1	0	Smelleken	85	3
Bunzing	2893	99	Rode Wouw	21	1
Hermelijn	4643	160	Zwarte Wouw	1	0
Wezel	1536	53	Wespendief	13	0
Raaf	166	5	Ruigpootbuizerd	321	11
Zwarte Kraai	2374	116	Buizerd	742	25
Ekster	4801	165	Bruine Kiekendief	1219	42
Gaai	3852	133	Blauwe Kiekendief	93	3
Giervalk	1	0	Grauwe Kiekendief	250	8
Slechtvalk	33	1	Torenvalk	1712	59
Havik	17	0	Boomvalk	207	7
Arend	6	0	Sperwer	1622	56

niet makkelijk geschoten kunnen worden. De aantallen Slechtvalken waren toen vrij hoog, dat zou er op kunnen wijzen dat ze in die tijd mogelijk nog broedvogel waren in de regio. Het afschot van (Zee)arenden is opvallend. Kennelijk waren ze toen als wintergast niet ongewoon in het westen van Noord-Holland. Havik, Smelleken, Rode- en Zwarte Wouw, Wespendief, Ruigpootbuizerd, Buizerd, Blauwe Kiekendief en Sperwer zullen wel doortrekker en/of wintergast geweest zijn. Zij werden vooral buiten de broedtijd geschoten.

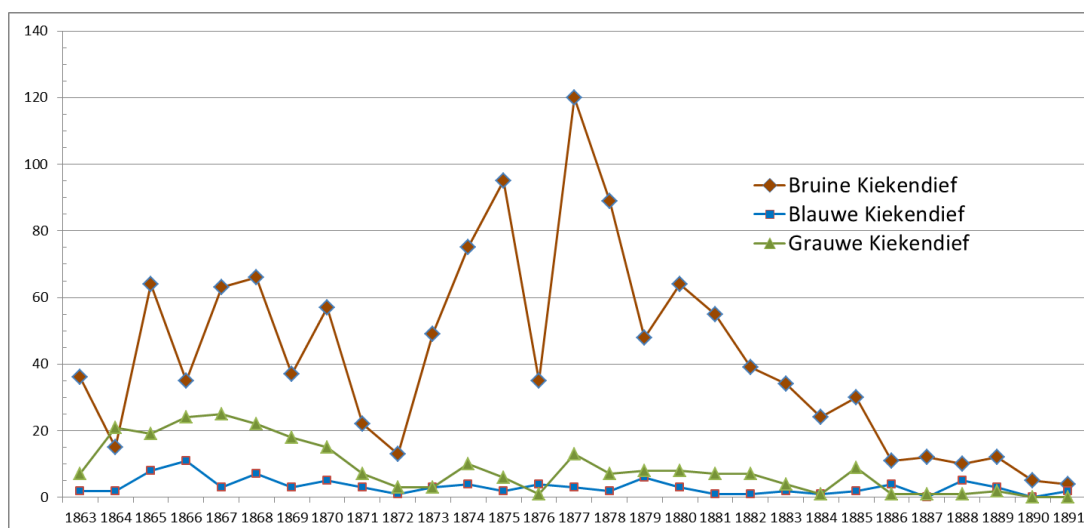

Giervalken komen sporadisch in Nederland voor. Deze zijn gefotografeerd op IJsland. Foto: Hans Vader

Kiekendieven

Van de Bruine- en Grauwe Kiekendief werden respectabele aantallen geschoten (respectievelijk 1219 en 250). Hieruit blijkt wel dat er in vroeger jaren flinke aantallen van deze kiekendieven aanwezig moeten zijn geweest. Het verloop van afschot over de jaren is te zien in figuur 1. Omdat Bruine Kiekendieven een voorkeur hebben voor natte of moeras-sige terreinen kan aangenomen worden dat de duinstreek toen nog zeer nat was. Dat is natuurlijk ook uit andere bronnen wel bekend. In de AWD werd in 1851 met de waterwinning begonnen door het graven van

de Oranjekom. Dat gebeurde met de hand, dus zal het wel even geduurd hebben voordat de wateronttrekking lagere grondwaterstanden tot gevolg had, vooral rond de kanalen in het oosten van het duin. Ook in de andere duingebieden in deze regio werd eind 19^e eeuw begonnen met de waterwinning.

Figuur 1. Totaal aantal gedode en ingeleverde Bruine, Blauwe en Grauwe Kiekendieven per jaar van 1863 -1891 van alle jachtopzichters gesommeerd

De Grauwe Kiekendieven broedden vermoedelijk vooral in de drogere delen van de duinen. Die waren natuurlijk ook voldoende aanwezig. Gelukkig werd vanaf 1874 ook genoteerd hoeveel dieren gedood werden in de winter- en de broedtijd. Hieruit is te zien dat van de Grauwe Kiekendieven 83% van het afschot in de broedtijd plaatsvond en van de Bruine Kiekendief 50%. Er zullen dus niet veel kiekendieven jongen groot gebracht hebben, zeker als ook in aanmerking genomen wordt dat ook veel eieren geraapt werden door verzamelaars.

Ook van de Torenvalken werden de meeste exemplaren in de broedtijd geschoten. De aantallen varieerden jaarlijks tussen 27 en 137 exemplaren. Dat betekent dat dit valkje toen een vrij algemene broedvogel was. Van de Buizerd werden slechts 6 exemplaren in juni en juli geschoten, dat kunnen overzomeraars geweest zijn. Het lijkt erop dat deze roofvogel niet in de regio broedde. De grote aantallen afgeschoten Buizerden in de rest van het jaar (tabel 1) zullen doortrekkers of wintergasten geweest zijn. Ook de Boomvalken werden vooral buiten de broedtijd geschoten. Slechts 35 van de 207 exemplaren werden tussen juni en augustus geschoten. Dat zouden broedvogels geweest kunnen zijn. De meeste Raven werden in de broedtijd geschoten, dus was het in die jaren een regelmatige broedvogel.

De fanatiekste jachtopzichers

In het kasboek komen bekende jachtopzichersnamen voor. De functie van jachtopzichter ging vaak van vader op zoon over en dan ook nog vaak in het zelfde jachtveld. Het is echter lastig om met zekerheid te zeggen of een jachtopzichter uit 1863 een (groot)vader is van een jachtopzichter met de zelfde naam uit later jaren. Zo is het niet zeker of Nicolaas Duivenvoorde een voorvader was van Piet Duivenvoorde, die veel later op het Paardenkerkhof in de AWD woonde. Met dat gegeven in het achterhoofd moeten de volgende gegevens gezien worden.

Opvallend is dat het vaak dezelfde jachtopzichers waren die de meeste roofvogels schoten. Ik heb de grootste “uitschieters” op een rijtje gezet (tabel 2 en 3).

Tabel 2: Fanatiekste jachtopzichers, aantal jaren dat ze zeer actief waren, gemiddeld aantal ingeleverde roofvogels per jaar (soorten gesommeerd), en soorten die ze meeste schoten. Br.is Bruine, Bl is Blauwe en Gr is Grauwe Kiekendief, RPB is Ruigpootbuizerd

1. A. en P. van de Berg (1863-1891)	29	9	Br,Bl,Gr.K en RPB
2. Nicolaas van Duivenvoorde (1863-1883)	20	10	Br,Bl,Gr.K en RPB
3. J. van Honschoten (1863-1891)	29	2	Br,Bl,Gr.K
4. D. v. Zoomeren (1874-1884)	5	20	Br. Kiekendief
5. Willem Dernison (1863-1887)	17	20	Torenvalk
6. A. Tempelman (1865-1881)	10	14	Torenvalk
7. J. en S. en H. de Vries (1866-1886)	16	13	Torenvalk

De bovenstaande jachtopzichers hebben wel meer geschoten, maar ik heb alleen hun meest actieve jaren bij elkaar opgeteld. Hoewel de Van Honschotens bekend stonden als natuurliefhebber schoten ze toch gemiddeld 2 kiekendieven per jaar, maar dit is inderdaad aanzienlijk minder dan bijvoorbeeld Van de Berg en Duivenvoorde.

Tabel 3: Totaal aantal geschoten vogels per jachtopzichter per soort, de namen van de jachtopzichers zijn terug te vinden in tabel 2.

Jachtopzichter	1	2	3	4	5	6	7
Bruine Kiekendief	171	190	39	99			
Blauwe Kiekendief	6	10	4				
Grauwe Kiekendief	52	12	29				
Ruigpootbuizerd	21	30					
Torenvalk					344	142	213

De jachtresultaten weerspiegelen dus de inspanning van de jachtopzichter, maar natuurlijk ook de biotoop van het jachtveld. Zo zullen de hoge aantallen kiekendieven vooral geschoten zijn in een jachtveld met veel open terrein, waarvan de Bruine Kiekendieven vooral afkomstig zullen zijn uit die terreinen waar veel water of moeras aanwezig was. Grote delen van de duinen waren in die tijd vrijwel boomloos. De Torenvalken zullen geschoten zijn in een gebied waar wel voldoende bomen aanwezig waren, zoals op landgoederen.

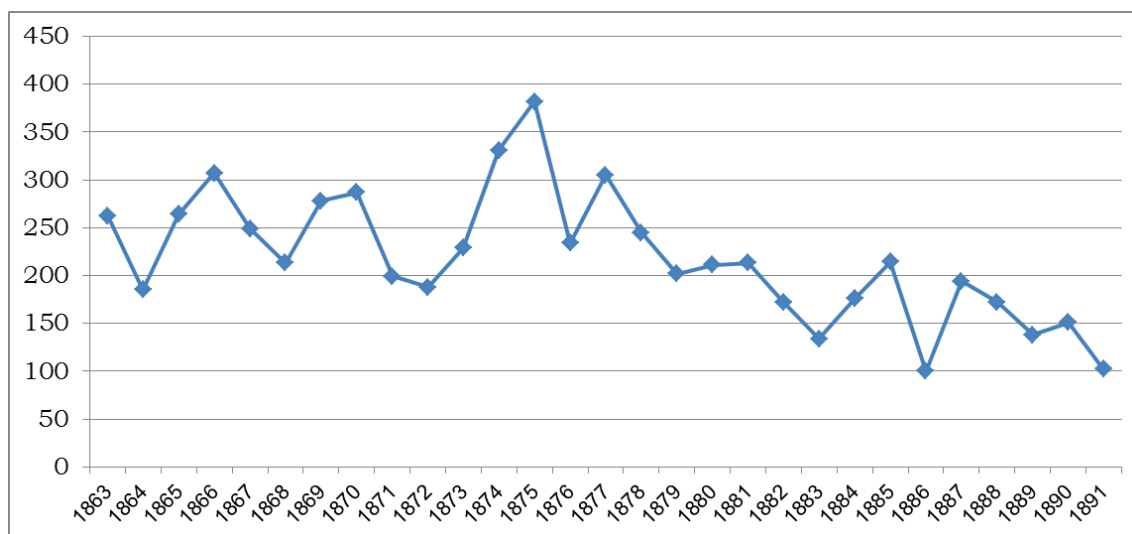

Blauwe Kiekendief, in 19^e eeuw geregeld geschoten. Foto: archief VWG

Afnemende aantallen

In figuur 2 zien we het totaal aantal geschoten en ingeleverde roofvogels per jaar van alle jachtopzichers bij elkaar. We zien dat de aantallen meestal schommelen tussen 200 en 300 per jaar, met uitschieters tot bijna 400 per jaar. Vanaf 1880 nemen de aantallen af en komen niet meer boven de 200. Vooral na 1885 is de afname bij de aantallen geschoten Bruine Kiekendieven opvallend. Dat zal ongetwijfeld niet gelegen hebben aan de schietlust van de jachtopzichers. Waarschijnlijker is dat de daling in het aantal Bruine Kiekendieven veroorzaakt werd door het opdrogen van de natte duinvalleien. Hierdoor zullen de aantallen broedende kiekendieven drastisch zijn afgenomen.

Het afschot van wintergasten zoals Ruigpootbuizerd, Buizerd en Sperwer liet nog geen opvallende daling zien. Ook het aantal Torenvalken die bijna uitsluitend in de broedtijd geschoten werden neemt na 1885 niet snel af. Wat wel afnam is het aantal jachtopzichers dat jaarlijks hun buit inleverde, gemiddeld over de eerste 15 jaar waren dat er 31. Over de 14 jaar daar na daalde het aantal deelnemende jachtopzichers met 35% tot nog maar 20 in 1891.

Figuur 2. Totaal aantal gedode en ingeleverde roofvogels per jaar van 1863 -1891, alle soorten van alle jachtopzichers gesommeerd

Conclusie

Er werden in de jaren 1863-1891 grote aantallen roofvogels in Kennerland geschoten: tussen de 100 en bijna 400 per jaar.

De afname in de geschoten aantallen Bruine Kiekendieven zal voornamelijk gelegen hebben aan de toenemende waterwinning in de duinen. Die veroorzaakte uitdroging van de natte duinvalleien waardoor het geschikte broedbiotoop voor de Bruine Kiekendief hard achteruit ging.

Als men bedenkt dat de aantallen geschoten roofvogels alleen betrekking hebben op het duingebied tussen circa Heemskerk en Noordwijk, dan is duidelijk dat dit slechts het topje van de ijsberg is. Als we aannemen dat in heel Nederland de aantallen vele tientallen keren hoger lagen – laten we zeggen 50 keer – dan liggen de aantallen geschoten roofvogels in de orde van 5000 tot 19000 per jaar. Dat zijn onvoorstelbare aantallen, zeker als we ook nog bedenken dat in heel Europa op roofvogels geschoten werd. De genoemde soorten komen gelukkig nog steeds voor. Langdurig afschot en vanaf de 2^e helft van de 20^e eeuw ook landbouwgif hebben wel veel roofvogels op de rand van uitsterven gebracht. Op wereldschaal zijn helaas voorbeelden bekend van dieren (ook vogels) die door enorme jachtdruk zijn uitgestorven.

Jacht is wereldwijd gezien ook vandaag de dag nog steeds van grote invloed op populaties, vooral van roofvogels en grotere zoogdieren. Dat dit ondanks de Flora- en Faunawet ook in Nederland nog steeds niet voorbij is blijkt wel uit het feit dat sommige jagers – nu het weer veel beter gaat met de roofvogels – staan te popelen om ze af te schieten. In het blad de Nederlandse Jager wordt daar ook al voor gepleit. Laten we hopen dat dit gedachtegoed niet door overheid en anderen wordt overgenomen.